



Crna Gora
Ministarstvo ekonomije

Izvještaj sa Javne rasprave

Nacrt Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje u Crnoj Gori 2020-2024

Februar 2020. godine

UVOD

Crna Gora se opredijelila da u svom formalnom i neformalnom obrazovnom sistemu ima jasno usmjerenje ka sveobuhvatnoj primjeni preduzetničkog učenja koje se tretira dvojako. Sa jedne strane pojedinci se motivišu da budu preduzetniji, inovativniji i prilagodljiviji savremenom poslovnom okruženju koje se brzo mijenja, razvijajući preduzetničke osobine koje su neophodne za produktivno radno mjesto. S druge strane, preduzetničko učenje obuhvata sve oblike obrazovanja i obuke - formalno, neformalno (ono što se uči izvan standardnog obrazovnog programa) i informalno (ono što se nauči slučajno) - doprinoseći preduzetnijem razmišljanju i ponašanju.

Iskustvo u procesu kreiranja i implementacije politike malih i srednjih preduzeća i preduzetništva ukazuje da su ljudski resursi i unapređenje znanja i vještina jedan od ključnih prioriteta. Za razvoj preduzetničkog učenja neophodno je da se unaprijedi konceptualni okvir koji stvara uslove u kome akteri pružaju ključni doprinos unapređenju preduzetništva. Preduzetnici i nakon što realizuju ideju i ostvare cilj, teže da iznađu nove mogućnosti, da budu kreativni i da rješavaju probleme. U skladu s tim, preduzetničko učenje treba biti podstaknuto praktičnom/preduzetničkom nastavom, da bi se postigli kvalitetni ishodi za djecu i mlade. Preduzetničke vještine treba da se uče, praktikuju i koriste svaki dan, u svakom segmentu obrazovnog procesa, stvarajući jednake šanse kako bi svaka mlada osoba mogla da postigne svoje najbolje.

Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje Crne Gore 2020-2024. godina usklađena je sa metodologijom iz Uredbe o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata (Službeni list Crne Gore br. 54/2018) kojom se definiše okvir i proces kreiranja strateških dokumenata. Pri izradi Strategije vodilo se računa i o ključnim nacionalnim, EU strateškim dokumentima i preporukama koje u sebi prepoznaju politiku razvoja malih i srednjih preduzeća, održivog inkluzivnog razvoja, obrazovanja, zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa.

Istovremeno, Strategija je zasnovana na analizi stanja i indikatorima koji doprinose utvrđivanju postojećeg stanja. Takođe, utvrđene su ključne prepreke i izazovi dosadašnjeg razvoja i na tim osnovama formulisani priorititi razvoja. Kroz Akcioni plan su utvrđene konkretne aktivnosti čija realizacija treba da doprinese ostvarenju strateških ciljeva. Akcionim planom se definiše i vremenski period realizacije i potrebna finansijska sredstva na godišnjem nivou.

Dalji napredak u razvoju politike preduzetničkog učenja zavisi od unapređenja okvirnih uslova usmjerenih ka potpunom zaokruživanju procesa formalnog preduzetničkog obrazovanja, kao i značajnom unapređenju uslova za sticanje znanja i preduzetničkih vještina u okviru neformalnog obrazovanja.

Preporuke Izvještaja o ostvarenosti Strategije, kao i preporuke u okviru ocjene SBA, ukazuju na prioritete koje je neophodno u narednom periodu realizovati, a koji se odnose na dalji razvoj preduzetničkog učenja na svim nivoima obrazovanja, uključujući i predškolsko, osiguranje kontinuirane obuke nastavnika, usklađivanja obrazovne upisne politike sa potrebama tržišta rada, uspostavljanja većeg broja partnerstava između obrazovnih ustanova i privrede i primjene praktične nastave, razvoja preduzetničkih znanja i vještina kroz organizovanje trening modula za različite ciljne grupe, promociji primjera dobre prakse i raspoloživih EU programa, a posebno promociji značaja i uloge Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje.

Poseban fokus je stavljen na jačanju uloge i značaja Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje, odnosno na njegovoj institucionalizaciji i nastojanjima u sagledavanju mogućnosti za njegovo prerastanje u Savjet za preduzetničko učenje. Uloga ovog tijela prvenstveno bi se ogledala u efektivnijoj i efikasnijoj implementaciji strategije i akcionog plana, promociji značaja preduzetničkog učenja i primjera dobre prakse kao i njegovom unapređenju i većoj zastupljenosti u formalnom, a posebno neformalnom obrazovnom sistemu, podizanju kvaliteta preduzetničkog učenja zasnovanog na iskustvima implementiranih mjera i politika iz ove oblasti, itd.

Uzimajući u obzir strateški značaj ovog dokumenta, a u cilju kvalitetne izrade istog, obavljene su konsultacije sa resornim institucijama iz javnog sektora koje su od značaja za učešće u izradi politike cjeloživotnog preduzetničkog učenja, kao i sa predstavnicima biznis asocijacija, akademske zajednice, nevladinog sektora i međunarodnih organizacija u cilju uključivanja svih relevantnih aktera usmjerenih ka razvoju politike cjeloživotnog učenja. U tom cilju je formirana Radna grupa za izradu Strategije koja broji 30 članova i koja je sastavljena od predstavnika institucija javnog sektora, obrazovnih institucija, poslovnih asocijacija, nevladinog sektora i međunarodnih organizacija a sve u cilju obezbjeđenja konsultativnog procesa od samog početka izrade dokumenta.

Metodološki pristup izrade Strategije

Aktivnosti na pripremi i kreiranju Strategije realizovane su kroz sljedeće faze:

Faza I – Analitička osnova: Na osnovu analize godišnjih izvještaja o realizaciji akcionih planova u predhodnom petogodišnjem periodu odredio se stepen realizacije ostvarenja istih i sagledano je koje su to segmentne politike u kojima je potrebno raditi na daljem unapređenju. Takođe, na osnovu rezultata i preporuka koji su dati kroz SBA akt za dimenziju 1- preduzetničko učenje i 8a-SME skills, sagledali su se ključni prioriteti i izazovi za naredni period, kao i na osnovu usklađenosti sa drugim ključnim strateškim dokumentima koji prepoznaju preduzetničko učenje. Nakon sagledavanja trenutnog stanja u oblasti formalnog i neformalnog obrazovanja, pristupilo se definisanju strateških i operativnih ciljeva sa jasno definisanim indikatorima uspjeha, i mjerama za ostvarenje postavljenih ciljeva, koji su poslužili kao osnov za formulisanje okvirnog Akcionog plana.

Faza II - Formiranje radne grupe: U cilju što kvalitetnije izrade samog strateškog dokumenta formirana je Radna grupa za izradu Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020-2024. godina. Članove radne grupe čine predstavnici svih resornih ministarstava koji se bave politikom razvoja preduzetničkog učenja, univerziteta, poslovnih asocijacija, međunarodnih donator i nevladinog sektora

Faza III - Izrada Koncepta strateškog dokumenta: U ovoj fazi definisani su strateški, operativni ciljevi i mjere koje koji treba da doprinesu razvoju preduzetničkog duha i preduzetničkih kompetencija u cijelom društvu i na svim nivoima obrazovanja, kako bi preduzetnička znanja, vještine i kreativnost pojedinaca bila usmjerena ka transformaciji ideja u ekonomske aktivnosti i stvaranje vrijednosti održivog individualnog, društvenog i ekonomskog prosperiteta. Koncept je sadržao i analizu trenutnog stanja u oblasti razvoja cjeloživotnog preduzetničkog učenja, kao i prioritete za naredni period.

Faza IV - Presentacija koncepta i konsultacije: U procesu kreiranja prvog nacrtu Strategije, održane su dodatne konsultacije sa predstavnicima svih relevantnih institucija koje se bave politikom razvoja preduzetničkog učenja u na nivou formalnog i neformalnog obrazovanja u cilju detaljnog sagledavanja polaznih osnova i definisanja prioriteta za naredni period; Svi relevantni nalazi koji su uključeni u nacrt Strategije i predstavljaju osnov za naredni krug individualnih i grupnih konsultacija sa predstavnicima resorno odgovornih ministarstava i institucija, biznis asocijacija, akademske zajednice, međunarodnih donatora i nevladinog sektora u procesu formulisanja dvogodišnjeg Akcionog plana za sprovođenje Strategije;

Faza V - Javna rasprava: nacrt Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020-2024 godina sa dvogodišnjim Akcionim planom za sprovođenje, u skladu sa crnogorskim zakonodavstvom, prezentovan je najširoj javnosti i proces javne rasprave trajao je 20 dana (od 27. januara 2019 do 15. februara 2020. godine) omogućujući javnosti da dostave komentare i sugestije na nacrt Strategije. U okviru ove faze organizovan je okrugli sto (12. februar 2020. godine) na kojem je predstavljena Strategija. Sve primjedbe i komentari tokom okruglog stola su evidentirani, a relevantne sugestije su ugrađene u finalnu verziju Strategije. Tokom trajanja Javne rasprave nijesu pristigli pisani komentari.

Proces javne rasprave

Ministarstvo ekonomije je, na osnovu čl. 14 i 15 Uredbe o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija ("Službeni list CG", broj 41/18), Ministarstvo ekonomije upućuje dalo Nacrt Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje za period 2020 do 2024. godine na raspravu. Javna rasprava je trajala 20 dana u periodu od 27. januara 2019. do 15. februara 2020. godine.

Cilj Javne rasprave je bio da se, pored predstavnika javnog sektora, omogući prevashodno uključivanje predstavnika privatnog sektora, stručne i šire javnosti u proces kreiranja Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020-2024. Godina.

Javni poziv za učešće u Javnoj raspravi upućen je organima, organizacijama, udruženjima, pojedincima medijima i svim zainteresovanim stranama objavljivanjem na web stranici Ministarstva ekonomije i na portalu e-uprave, dana 27.01.2019. godine da uključe u javnu raspravu i daju svoj doprinos unapređenju kvaliteta teksta strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020-2024. godina, a sve u cilju omogućavanja optimalnog uvida i davanja prijedloga, komentara i sugestija, na strateški dokument.

Javna rasprava, u trajanju od 20 dana od dana objavljivanja javnog poziva, zaključena je 15. februara 2020. godine.

U okviru trajanja Javne rasprave, u prostorijama Privredne komore Crne Gore, dana 12.02.2020. godine, sa početkom u 12:00 časova, održan je Okrugli sto, kao centralni događaj u okviru Javne rasprave, gde su pozvani svi relevantni predstavnici javnog, privatnog i NVO sektora da prezentuju svoje sugestije za unapređenjem teksta Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020-2024.godina.

U ime domaćina Privredne komore Crne Gore prisutne je pozdravio g-din Perazić, direktor sektora za obrazovanje i kvalitet. U svom uvodnom obraćanju g-din Perazić je istakao da Crna Gora ima jasno usmjerenje ka sveobuhvatnoj primjeni preduzetničkog učenja u obrazovnom sistemu, i to prije svega u smislu motivisanja pojedinaca da budu preduzetniji, inovativniji i prilagodljiviji savremenom poslovnom okruženju, razvijajući preduzetničke osobine koje su neophodne za produktivno radno mjesto. Preduzetničke vještine treba da se uče, praktikuju i koriste svaki dan, u svakom segmentu obrazovnog procesa, stvarajući jednake šanse kako bi svaka mlada osoba mogla da postigne svoje najbolje zaključio je Perazić.

Predstavljajući nacrt dokumenta, g-din Radosav Babić, generalni direktor Direktorata za investicije, razvoj malih i srednjih preduzeća i upravljanje EU fondovima je istakao da se pri njegovoj izradi vodilo računa o usklađenosti sa ključnim nacionalnim, EU strateškim dokumentima i preporukama koje u sebi prepoznaju politiku razvoja malih i srednjih preduzeća, održivog inkluzivnog razvoja, obrazovanja, zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa i da se dokument bazira na dostignućima iz predhodnog perioda. Izrada Strategije je zasnovana na ostvarenim rezultatima iz predhodnog petogodišnjeg perioda i prioritetima za unapređenje onih segmenata formalnog i neformalnog obrazovanja koji treba da doprinesu daljem razvoju preduzetničkih znanja, vještina i kompetencija. Utvrđene su ključne prepreke i izazovi dosadašnjeg razvoja i na tim osnovama formulisani priorititi daljeg razvoja. Prema njegovim riječima, definisana su tri strateška cilja koja se dalje razrađuju kroz operativne ciljeve i mjere, koje treba da doprinesu realizaciji postavljenih ciljeva u narednom petogodišnjem periodu.

G-din Babić je objasnio da će praćenje sprovođenja Strategije i Akcionog plana vršiti Ministarstvo ekonomije, u saradnji sa Nacionalnim partnerstvom za preduzetničko učenje na osnovu čijeg će izvještavanja Ministarstvo ekonomije pripremati godišnje izvještaje o realizaciji akcionih planova i podnositi Vladi na usvajanje. Kroz institucionalizaciju Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje doprinjelo bi se većoj vidljivosti i jasnijoj ulozi partnerstva u sistemu donošenja odluka, boljoj komunikaciji između ključnih stejkholdera uključenih u obrazovne i van-obrazovne procese, boljem povezivanju i saradnji sa sličnim organizacijama na međunarodnom nivou, a prvenstveno lakšoj i efektivnijoj implementaciji mjera same strategije.

Poslije prezentacije dokumenta, uslijedila je diskusija na kojoj su učesnici, u direktnoj razmjeni mišljenja, svojim primjedbama, sugestijama i komentarima, ukazali na određena pitanja koja se obrađuju u ovom dokumentu.

Ujedno, svi prisutni, saglasni su u ocjeni da je Nacrt dokumenta Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje za period 2020-2024 godine kvalitetan i da dalji razvoj politike preduzetničkog učenja zavisi od unapređenja okvirnih uslova usmjerenih ka potpunom zaokruživanju procesa formalnog preduzetničkog obrazovanja, kao i značajnom unapređenju uslova za sticanje znanja i preduzetničkih vještina u okviru neformalnog obrazovanja.

U samom odgovoru, projektni tim i g-din Babić, konstatovali su da je većina sugestija ugrađeno u tekst dokumenta, kao i da ovaj dokument ima realne osnove i ciljeve, te da je najvažnija njegova implementacija kroz akcione planove koji će se donositi i revidirati na godišnjem nivou. U realizaciju predviđenih aktivnosti planirano je, kroz implementacionu strukturu, uključivanje svih zainteresovanih strana.

U procesu Javne rasprave, nijesu pristigle pisane sugestije i komentari.

Red. br.	LICE/ INSTITUCIJA	KOMENTAR	ODGOVOR
1	<p>Ivica Todorović</p> <p>Karijerni centar Univerziteta Crne Gore</p>	<p>G-din Todorović je istakao potrebu za implementacijom preduzetničkog učenja na nivou visokog obrazovanja i to ne samo kroz integraciju preduzetništva u kurikulum već i mogućnost da visokoškolske ustanove realizuju programe cjeloživotnog učenja čijim pohađanjem bi studenti sticali, između ostalih, i preduzetnička znanja i vještine. On je prisutne upoznao sa činjenicom da je Agencija za kontrolu i obezbjeđenje kvaliteta visokog obrazovanja u septembru 2019. donijela Pravila o postupku akreditacije programa cjeloživotnog učenja, koji se realizuju na visokoškolskim ustanovama čime je stvoren osnov za realizaciju navedenog. Preduzetništvo je kao ključnu kompetenciju potrebno razvijati ne samo na Filozofskom fakultetu (koji obrazuje buduće nastavni kadar) već i na ostalim fakultetima neekonomske struke. G-din Todorović je, takođe, naglasio da implementacija novih rješenja, pa tako i onih koje se tiču preduzetništva na nivou visokog obrazovanja, za državni univerzitet predstavlja veći izazov u odnosu na privatne univerzitete, imajući u vidu njegovu veličinu, strukturu i organizaciju.</p>	<p>1.Prihvata se</p> <p>Predstavnici Ministarstva, eksperti i članovi Radne gupe koja je radila na izradi Strategije složili su se u ocjeni stanja na nivou visokog obrazovanja, navodeći da će informacija o Pravilima o postupku akreditacije programa cjeloživotnog učenja biti unešena u tekst nacrtu Strategije – u odjeljak Strateški cilj 1.</p>
2.	<p>Ljiljana Garić</p> <p>Centar za stručno obrazovanje</p>	<p>G-đa Garić je pohvalila tekst nacrtu Strategije naglašavajući da je pozitivno iznenađena stilom kojim je napisana, što se posebno odnosi na primjere dobre prakse koji su istaknuti u analizi postojećeg stanja u oblasti preduzetničkog učenja.</p> <p>1.Njena zamjerka odnosila se na dio o usklađenosti sa strateškim dokumentima na nacionalnom nivou jer su, prema njenom mišljenju, izostavljena relevantna dokumenta iz oblasti obrazovanja odraslih - Strategija obrazovanja odraslih 2015-2025 i Plan obrazovanja odraslih 2019-2022.</p> <p>2.U dijelu koji se odnosi na Strateški cilj 2: Unaprijediti realizaciju preduzetničkog učenja u okviru neformalnog obrazovanja g-đa Garić je istakla da bi bilo poželjno dodati mjeru: izrada programa obrazovanja za razvoj preduzetničke kompetencije na nacionalnom nivou i drugih programa obrazovanja iz oblasti preduzetništva za različite ciljne grupe sa jasno definisanim ciljevima i ishodima učenja.</p> <p>3.Ona je takođe istakla neophodnost boljeg uređenja učenja o preduzetništvu u neformalnom obrazovanju na način da se više organizacija podstiče na licenciranje programa kao i da se uspostavi efikasan sistem praćenja i izvještavanja u obrazovanju odraslih uopšte. Kao primjer konkretnih aktivnosti na terenu pomenula je formiranje i angažovanje mobilnih timova koje čine lica različitih profila(pravnici, ekonomisti, stručnjaci za ICT, PR kao i uspješni privrednici i poslodavci) koji bi povremeno prezentovali svoju dobru praksu zainteresovanim licima koja su započela biznis ili tek planiraju za sjevernu, južnu i centralnu regiju I koji bi pružali podršku poslodavcima koji započinju biznis u prve 2-3 godine od osnivanja (informisali i savjetovali, pružili podršku u kreiranju sajta, promovisanju proizvoda, vođenju poslovnih knjiga i evidencija i sl.)</p>	<p>1. Prihvata se</p> <p>Predstavnici Ministarstva, eksperti i članovi Radne grupe koja je radila na izradi Strategije konstatovali su da je napravljen previd i da će informacija o navedenim dokumentima koja prepoznaju politiku obrazovanja odraslih biti unešena u tekst nacrtu Strategije – u odjeljak Usklađenost sa strateškim dokumentima na nacionalnom nivou.</p> <p>2. Prihvata se</p> <p>Vezano za dodatnu mjeru koja se odnosi na izrada programa obrazovanja za razvoj preduzetničke kompetencije na nacionalnom nivou i drugih programa obrazovanja iz oblasti preduzetništva za različite ciljne grupe sa jasno definisanim ciljevima i ishodima učenja, ista je obuhvaćena kroz Akcioni plan I biće rezultat TNA analize i sistemskog pristupa. Takođe, mjera 2.1.3 je shodno sugestijama dodatno unapređenja.</p> <p>3.Djelimično se prihvata</p> <p>Kada je riječ o formiranju mobilnih timova razvojem infrastrukture i mreže servis provajdera vremenom će se težiti stvaranju mobilnih timova, shodno iskazanoj potrebi i interesovanju, uz odgovarajuće finansijske resurse.</p> <p>4. Prihvata se</p> <p>Vezano za portal Nacionalnog partnerstva koji se planira uspostaviti njegov sastvni dio bila bi i baza podataka lica koji su pohađali programe iz oblasti preduzetništva. Svaka institucija koja organizuju trening je u obavezi da dostavi spisak sa potpisima učesnika i evaluacijom trenera. To je sastavni dio koji će se utvrditi nakon</p>

		4. Na portalu Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje koji se planira uspostaviti, trebalo kreirati bazu podataka lica koji su pohađali programe iz oblasti preduzetništva.	urađene TNA i klada se budu znali organizatori treninga i potreban finansijska sredstva za njihovu realizaciju. Naglasak treba da bude na stvaranju sistema, a baza i njeno održavanje i ažuriranje je samo jedan od segmenata tog uspostavljenog sistema.
3.	Aleksandar Kaluđerović Profesor na smjeru Poljoprivredni tehničar u Srednjoj mješovitoj školi Golubovci	G-din Kaluđerović komentarisao je preduzetničko učenje u srednjem stručnom obrazovanju ističući da je nedovoljno zastupljeno budući da se izučava kroz poseban predmet (Preduzetništvo) samo u IV razredu. Naime, on je mišljenja da je preduzetništvo potrebno razvijati počev od I razreda srednje škole. Osvrnuo se, takođe, na preduzetničko učenje na nivou visokog obrazovanja kroz svoje iskustvo bivšeg studenta Biotehničkog fakulteta, na kojem mu nije nuđena prilika da stiče znanja i vještine iz oblasti preduzetništva	Pojašnjenje Predstavnik Radne grupe, Srđan Obradović, pojasnio je razliku između ključnih kompetencija i predmeta odnosno modula - u navedenom slučaju, preduzetništvo se izučava kroz poseban predmet/modul u IV razredu, ali i kroz ostale predmete kao jedna od ključnih kompetencija. Dalje unapređenje kvaliteta kada su u pitanju oba pristupa je potrebno i to je nacrtom Strategije i predviđeno.
4.	Sandra Đurović Fakultet za poslovnu ekonomiju i pravo Bar	G-đa Đurović kratko je prokomentarisala da je prije nekoliko godina svim univerzitetima i fakultetima u zemlji iz Ministarstva prosvjete preporučeno da integrišu preduzetništvo u svoje planove i programe, ali da isto nije rezultiralo implementacijom navedenog na svim visokoškolskim ustanovama.	Prihvata se Još jednom je konstatovano da su tekstom nacrta Strategije prepoznati nedostaci u realizaciji preduzetničkog obrazovanja na nivou visokog obrazovanja i u skladu sa tim predložene odgovarajuće mjere.